

Francesc Fontbona
La campana
de vidre

FRANCESC FONTBONA

La campana de vidre

Res comença, res acaba

Edicions 62

Barcelona

© Francesc Fontbona de Vallescar, 2019

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei.

Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).

Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Primera edició: octubre del 2019

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: gama, sl

DIPÒSIT LEGAL: B. 17.019-2019

ISBN: 978-84-297-7792-5

—*¡Jeno, Jenito! ¡Por qué te me has vuelto tan esquivo!* —deia amb un accent gens carpetovetònic l'*abuelita* Llinàs, Soler de casada, que a la seva època les esposes feien servir el cognom dels marits, cosa que en països aparentment més posats al dia que el nostre encara es continua fent. Feia servir una frase que li devia venir de records d'un cuplet molt difós en la seva joventut: «*Mimosa, Mimosa, no me seas tan esquiva y engañosa*», sentit mil cops a la ràdio i arreu. A ella, a l'*abuelita*, de dins, espontàniament, no li hauria sortit mai allò d'«*esquivo*», inventat de fet per minyones i porteres, de celobert en celobert, recreant el mecanisme amb què es formaven les cançons «populars» —i tan populars que havien estat cuplets com aquell!—, tal com diuen els savis que evoluciona la cosa des dels temps dels joglars i abans i tot; al cuplet original aquell adjectiu, tan castís i evocador, no hi era.

I Jenito —en realitat, Jenaro— la mirava indolentment, fart de les magarrufes patètiques d'una àvia que mai no li havia acabat de fer el pes, malgrat tot el que mimava. A part d'unes evidents mancances intel·lectuals, que ell ja li detectava, li trobava també un dring de falsedat. Però no era això, el que Jenó menyspreava més, ja que ell mateix, tan petit com era encara, no es distingia per ser gaire autèntic, i n'era ben conscient, d'això, perquè no era ruc, i perquè com que encara no tenia germans disposava de moltes hores de solitud reflexiva per madurar, observant els grans, en silenci, la millor escola de la vida que podia tenir a mà aleshores, si la sabia aprofitar. I ell en sabia. El pitjor era que al fons de tot desdenyava l'àvia —cal dir aquí que ell no ho hauria reconegut mai—, perquè, ras i curt, el fet incontrovertible era que l'*abuelita* Llinàs, vídua i que vivia a casa dels pares de Jenó, mai no havia estat tampoc, socialment parlant, ni per part d'ella ni per matrimoni, *pota negra* als ulls exigents d'aquell net seu.

Jenaro, autèntic producte de postguerra, havia nascut ja amb la *cruzada* enllestida, a les acaballes del 1939, com si hagués estat engendrat en l'eufòria de les celebracions per la «Victòria». Molt possiblement ho havia estat, si fem calendaris. Podia arribar a empassar-se que la seva àvia materna no fos res de l'altre món en matèria grisa. I de fet, les *tietes*, les dues germanes de l'*abuelita*, que vivien juntes i anaven sovint a veure-la, encara eren més poqueta cosa, potser perquè eren més joves que ella i no s'havien casat, cosa que les mantenia en una mena de llimbs de la vida. Al capdavall la immensa majoria de les dones de la seva generació, i de les d'abans fins a la nit dels temps, i de la generació següent, ni tan sols les de classe mitjaneta apanyada i reviscolada com ella, no havien estat educades per fer servir l'intel·lecte, i això ja formava part de la normalitat, acceptada per ell i per tothom. Les que se saltaven aquesta norma ho feien només contravenint-la, amb un esforç remarcable i sovint orgullós, cosa que evidentment no era el cas de l'*abuelita*. Però amb el que Jenaro no podia transigir, això de cap manera, era amb l'escàs nivell de classe que aquella pobra senyora, sense figurar-s'ho, desprenia, en opinió del nen.

Hi ha persones que pateixen de sentir-se curtes de classe, i sovint això les porta fins i tot a caure en depressions o a passejar tota la vida una frustració amarga que les fa insegures i patètiques. L'*abuelita* Llinàs, però, que no era cap bugadera de pel·lícula italiana sinó una senyora d'orígens menestrals arregladets, mai no havia patit per allò. Es trobava ben compensada amb el matrimoni que havia fet la seva filla Adela amb Conrado Pabón de Aldana, advocat força conegut a Barcelona, d'una família *castellana vieja*, d'imprecisos orígens d'*hidalgúia*, en realitat mai explicats a fons per ningú, però que tampoc ningú no semblava posar en dubte.

Bé, això de família castellana era relatiu, i discutible a aquestes altures, ja que de fet Don Conrado representava la tercera generació nascuda i criada a Barcelona dels Pabón, un llinatge originari, sí, de la Castella septentrional i —això també— perfectament impermeable, generació rere generació, al medi en què aquella dinastia s'havia anat desenvolupant vitalment en temps recents. Els Pabón vivien en una gran bombolla, aïllant i protectora alhora, una campana de vidre en la qual no estaven sols. Es creien la ficció d'unes quantes però significatives famílies més, bàsicament instal·lades a Barcelona —no tan fàcils en

canvi de trobar en altres llocs de Catalunya—, que continuaven essent una mena d'*bidalgos* que el destí havia enquistat en un lloc com un altre d'Espanya. Perquè per a ells Espanya era tota igual, en tot cas amb minúscules peculiaritats regionals, de dimensions insignificants davant del pes aclaparador de la seva essència espanyola, tan clara com indiscutible. En aquest cas l'eventualitat havia portat els seus besavis a una Catalunya que, en la millor de les circumstàncies, els resultava perfectament aliena, i en la pitjor, palmàriament adversa.

Aquest factor depenia de les famílies i, altres cops, de la percepció variable que en tenien els diferents membres de cada cognom. Hi havia de tot, en aquell grup humà sembla que mai tipificat pels sociòlegs, malgrat ser tan significatiu. Però, si bé els que havien covat una aversió intensa envers el món preexistent —aborigen— que els envoltava en aquell hàbitat no eren potser molts, la majoria no eren tampoc gaire proclius al col·lectiu indígena, sinó que vivien la qüestió dins una notable indiferència, sovint fins i tot amb un deix d'inconcreta altivesa «racial».

La percepció de Jenaro sobre l'àvia no deixava de ser parcialment injusta, ja que l'*abuelita* Llinàs, o Soler, amb limitacions personals d'ordre divers —no gaire diferents de la majoria de senyores de la seva generació i estament—, havia donat, durant la Guerra Civil, una certa talla de caràcter. Podent haver passat a l'altra banda, on hauria viscut molt més tranquil·la amb els «nacionals», tal com havia fet sense anar més lluny el seu futur gendre Conrado, que passà una llarga temporada a Burgos, es quedà aquí a aguantar bombardeigs constants, escorcolls de milicians que la deixaven amb l'ai al cor, afusellaments d'amics i parents a qui havien passejat despietadament a l'Arrabassada pel fet de ser, o només semblar, de dreta, encara que molts d'ells fossin perfectament inofensius. O només per ser habituals de missa. Durant la guerra Angelina Llinàs havia passat por, molta por, i encara no sabia com l'havia pogut resistir. Segurament el desllorigador havia estat una natural tendència seva a l'humor. Amb por o sense, el fet era que Angelina tenia cert tremp, i tot ho havia fet per no deixar sola una part de la seva família que no havia volgut, o no havia pogut, fugir, com havien fet altres parents més decidits, o menys arrelats.

Ella i aquests altres familiars, quan entraren a Barcelona les tropes del general Yagüe plenes de soldats moros, que tot i ser «dels seus»

eren vistos amb mal dissimulada malfiança pels mateixos «alliberats», el 26 de gener del 1939 van sortir dels seus caus com espectres desvalguts, amb la marca al rostre de l'angoixa de prop de tres anys viscuts a la rereguarda, amb enormes privacions, incendis provocats, lluites intestines cruentes, i bombardeigs, molts bombardeigs. Si la vida a la rereguarda podia semblar una situació més distesa, en aquest cas no era recomanable per a ningú, i molt menys a la Barcelona de 1936-1939. Val a dir que a Yagüe, que a part de militar era falangista de carnet, circumstància no tan freqüent dins l'exèrcit, no sols li donarien aviat un ministeri, sinó que també posarien, en homenatge excessiu, el seu cognom al poble de la província de Sòria on havia nascut, que des d'aleshores es digué pomposament San Leonardo de Yagüe. I encara se'n diu, més de quaranta anys després de la fi oficial de la llarguíssima dictadura que resultà d'aquella tragèdia indefensable.

Angelina i els seus sortiren contents de casa en entrar els «nacionals» i es llançaren al carrer a aclamar l'exèrcit que enfilava la Diagonal, des d'Esplugues, amb moros i tot.

—On va tan *tajarindo*, vostè? —digué excitada i eufòrica Angelina, amb un bri d'inconsciència, a un dels ocupants que venia marcialment amb la tropa, vestit d'oficial però fora de la formació, com anant per lliure, i que ella coneixia prou bé, d'abans de la guerra.

De fet aquell home, prim, baixet i nerviós com una rateta, no era d'infanteria; formava part de la branca de Prensas y Propaganda i havia estat col·laborador de la revista *Mirador*, però l'uniforme *guerrero*, amb les seves botes de mitja canya i pistola inclosa, no l'hi treia ningú. L'ocupant se la va mirar amb certa ambigüitat, creient per un moment que potser aquella bona dona, que no arribava a ser amiga però era certament una coneguda, li estava tirant per la cara un passat que era molt diferent i que ella havia de tenir ben present, però optà per continuar la seva entrada triomfal, fent-li només un vague gest amb la mà i un somriure de circumstàncies.

Naturalment, Angelina allò ho havia dit amb tota la ingenuïtat. La seva subtileza política no arribava tan enllà per filar tan prim. I si no hagués estat així tampoc hauria estat aquell el moment d'esgrimir agudeses ideològiques. Tant se li'n donava si aquell senyor havia escrit en un lloc o en un altre anys enrere. De fet Angelina, en la seva simplicitat, se sentia tan propera del *Mirador* que corria de tant en tant per casa

seva pocs anys abans com d'aquella desfilada militar que presenciava ara, i que per a ella significava, més que qualsevol altra cosa, que aquella guerra llarguíssima i inaguantable s'havia acabat d'una vegada.

Res no podia ser pitjor que aquell malson sostingut, sofert durant tant de temps, amb l'ai al cor, baixant als refugis al començament i prenent-ho amb calma quan els bombardeigs sobre la població civil ja s'havien convertit en rutina quotidiana. Era tal la sensació de deslliurament que sentia en aquell moment la senyora Angelina, que en cap cas li va passar pel cap que els que havien fet servir Barcelona de diana, dia rere dia, dels seus projectils i de les seves bombes, eren els mateixos, o bé els germans bessons, dels que ara hi entraven triomfants, en un passeig militar sense trobar resistència i aclamats pels que havien estat aclaparats sota aquella mortífera pluja de foc i de mort. Per a molts, les tropes que ara entraven somrients, donant tabac als jovenets i abraçant els que se'ls acostaven alleujats, havien deixat de ser els maleïts feixistes que els havien estat ofegant durant molts i molts mesos, per esdevenir paradoxalment els alliberadors d'aquell gran turment tot just acabat d'interrompre. A molts dels que havien patit tot allò els havia arribat el moment en què l'absència de la pressió insofrible que la guerra havia comportat els feia oblidar idees i sentiments de justícia. Tant era. Ja no tornarien a sentir el pànic d'aquell foc que queia del cel, i això, peti qui peti, valia la pena. I si aquella sensació benefactora venia de la mà d'aquella barreja de militars, moros i falangistes, benvinguda fos. Més valia oblidar què cony havien fet aquests fins aleshores.

No era excepcional, doncs, que les conviccions polítiques d'aquella dona no semblessin gaire fondes, ja que feia no tants anys, l'abril del 1931, s'havia sentit emportada també per l'optimisme general que envaïa el país, i havia sortit al carrer, aleshores per celebrar una cosa ben contrària a l'entrada dels «nacionals» d'ara: la caiguda de la monarquia d'Alfons XIII, amb la proclamació consegüent de la República. Les persones floten com una fulla seca en una mena de mar que ben sovint les fa viure a mercè d'on bufa el vent i se les emporten les onades. I aleshores, en molts casos, no hi ha ideologia que valgui, suposant que en tinguin, que no era ben bé el cas d'Angelina Llinàs ni de moltíssimes altres persones que viuen en una societat més emportades pels corrents i els aires del temps i les il·lusions momentànies de foc d'encenalls que tenen, que no pas per altres motivacions més profundes o més fonamentades.

Altres veïns, però, que igualment havien sobreviscut a bombes, requises, passeigs fatals per l'Arrabassada i depressions de cavall —que encara se no les anomenava així, però que ensorraven les ànimes d'igual manera—, també estaven silenciosament contents. Tanmateix només perquè, d'una punyetera vegada, s'havia acabat allò, aquell malson horrorós, malgrat que els que entraven guanyadors potser eren lluny de ser «els seus». Si consideraven que durant la guerra no s'havien significat prou per exiliar-se, es quedarien per aprofitar la sensació d'haver perdut de vista tot el que els havia turmentat. Giraven full d'aquell horror, semblava mentida que el gènere humà pogués actuar en contra d'ell mateix. Pocs pensaven en les conseqüències immediates d'aquella manera d'acabar la guerra, i pocs podien pensar que aquell alleujament eufòric pogués derivar aviat en un nou infern per a molts d'ells. Era una reacció humana difícil d'entendre des de la fredor que dona no ser-ne víctima, i que, en la distància, ha originat moltes confusions i judicis ètics precipitats i simplistes.

Però Jenó, Jenito, que no visqué encara aquell moment, quan començà a tenir ús de raó tot això no ho sabia. No ho havia interioritzat, tot i que ho havia sentit explicar més d'un cop, i més de cent, ja que aquella tragèdia monumental estaria durant molts anys indefugiblement present en la vida dels naturals d'aquest conglomerat de països. Solem prendre consciència només de les coses que ens motiven, i al noi dels Pabón allò no li feia fred ni calor. Sovint les tietes relataven admirades i agraïdes la fortalesa d'ànim que l'*abuelita* Llinàs, la germana gran, havia tingut a la Barcelona «roja». Elles n'havien estat testimonis, i beneficiàries directes.

Potser sí que Jenó ho veia, allò. Però, qui podia dir què era el caràcter, si al darrere no hi havia pedigrí? No era res de res. Ell només valorava el que s'oferia davant la seva mirada, i en el cas de l'*abuelita*, i sense haver-se parat mai a considerar-ho amb la justícia que calia, li semblava irrellevant. I és trist, perquè al cap i a la fi ell era carn de la carn i sang de la sang d'aquella senyora, i les coses de la seva sang li havien d'haver merescut un respecte més profund.

Si ell hagués estat un nen sensible, tot allò que l'*abuelita* havia aguantat en temps de guerra l'hauria emocionat, mentre els mal anomenats incontrolats —perquè si de debò ho havien estat van actuar amb una precisió modèlica en les seves destruccions brutals— passaven

per les armes tants burgesos i catòlics practicants. Però un dels pitjors defectes de Jenaro era la seva insensibilitat. Segurament no havia sentit mai llàstima de ningú. I val a dir que tampoc l'havia sentida d'ell mateix, cosa que li hauria estat de molt profit per anar per la vida.

A un nen, valoracions com aquelles no li surten espontàniament. Algú les hi havia d'haver posat al cap, i no podia ser gent de la banda materna. Potser fou el seu pare, però segur que involuntàriament. Aquell home no havia verbalitzat mai cap menyspreu envers la família de la seva dona. No entrava dintre del seu esquema mental. Era massa tocat i posat per fer-ho, i pel sol fet d'haver triat aquella família per entroncar-s'hi, per definició l'havia de defensar del que fos. Altrament, seria reconèixer una mala elecció seva en una qüestió tan vital com la formació de la seva família. Però, fos com fos, els missatges rebuts per Jenito en aquest sentit podien ser subliminars, inconscients o innocentment indirectes. Segurament el nen, entre el que notava i el que deduïa, s'havia anat fent una composició de lloc, en la qual els que sortien ben parats eren els Pabón, mentre que els Soler no passaven de ser comparses migrats d'aquell drama. Hi havia coses dels Soler que no se censuraven obertament, però sí que es criticaven en altres persones de fora de la família, i després el nen veia que els Soler també les feien. I amb una simple regla de tres allò passava a ser també criticable en l'*abuelita* i les tietes. *Ergo* els Soler no tenien el mateix prestigi que els Pabón. Ningú ho deia, però quedava clar.

Conrado i l'Adela havien pensat casar-se poc abans de la fi de la guerra, aprofitant que a mesura que el conflicte s'anava perdent —o guanyant, segons l'òptica de qui ho mirava, i a can Pabón eren dels que el guanyaven, òbviament— augmentava una mica la permissivitat dels actes religiosos públics a Barcelona, que al començament del conflicte no sols eren impossibles, sinó que molts dels capellans que els haurien pogut oficiar eren perseguits, amagats, fugits o directament assassinats. Conrado, però, continuava a Burgos i no en tornaria fins a l'entrada dels franquistes a Barcelona. En precipitar-se el final del conflicte, però, amb l'ocupació de Catalunya sense resistència un cop els «nacionals» van passar l'Ebre, després d'uns quants estira-i-arrosses, la parella esperà només unes setmanes i ja es van poder casar amb tota la litúrgia catòlica, apostòlica i romana apropiada per a unes famílies com les seves, que si no eren pròpiament cristianes militants, en el sentit més

veritablement interioritzat i caritatiu de la paraula, sí que eren rutinàriament practicants —val a dir que més els Pabón i menys els Soler—, com tantes famílies més de la burgesia i de la menestralia del país.

Sobretot, la pràctica catòlica els donava, si més no, un sentiment de pertinença a un món que s'arrelava en la tradició. A més, aquell casament amb tots els ets i uts, com en els millors temps, ella de blanc i ell d'un jaqué rescatat de l'armari familiar que li anava balder, havia arribat en un moment en què tres anys de fortíssima repressió religiosa convertia actes com aquell en un retrobament veritablement joiós, i reivindicatiu, d'una vida tradicional que ja havien donat per anorreada. La cerimònia i les seves connotacions venien a ser sinònim d'allò que ells consideraven, deixant la fe de banda, una festa solemne per definició, i que molts feia temps que, entre República i revolució, havien ja cregut perduda i irrecuperable.

Panorama quotidià

El món que vivia el Jenó nen encara era ple de restes palpables d'una antigor supervivent, fins i tot en l'aspecte extern. Vista decennis més tard, era constatable que la infantesa de Jenito estava immersa encara en ambients ben vuitcentistes, malgrat haver passat ja prop de mig segle del canvi del XIX al XX. A part d'això, les circumstàncies d'una cruentíssima guerra civil de prop de tres anys impedièn que moltes d'aquestes restes d'antigor desapareguessin i, en canvi, continuessin ben vives. Així, per al nen era normal que a molts llocs de Barcelona encara s'hi veiessin els efectes dels bombardeigs amb què en especial l'aviació feixista italiana havia castigat reiteradament la ciutat durant bona part del conflicte. Alguns d'aquests efectes eren molt centrals, i no desaparegueren fins molts i molts anys després, com ara les ruïnes de tota una casa de tres o quatre pisos que es podien veure vora el palau del Bisbe, just al costat del que acabaria sent la seu del Col·legi d'Arquitectes. Semblava mentida que una nafra tan dramàtica en un dels punts neuràlgics de la ciutat, a pocs metres de la mateixa catedral, no hagués estat ni tan sols maquillada abans, ni que fos per no donar mala imatge als forasters que visitaven la ciutat i que majoritàriament hi passaven pel davant. A Jenó, com que allò ho havia vist sempre, no li semblava cap

inconvenient: formava part del paisatge «normal» de la ciutat que ell coneixia des que havia obert els ulls al món. De fet, li va costar anys identificar aquelles cases destruïdes, i d'altres en altres barris, com a ruïnes de guerra.

Menys relacionades amb el conflicte, hi havia altres reminiscències que es mantenien, com ara que enmig de la ciutat —o almenys no encara als afores— hi passessin ramats de bens o cabres que anaven a pasturar a qualsevol dels solars que hi havia a les moltes illes de l'Eixample encara sense construir, plenes d'herbotes i sovint sense ni tan sols posar-hi tanques. Els ramats hi entraven i en sortien, doncs, com si allò fos encara el camp en lloc d'un terreny urbà edificable. Més d'un cop el nen Pabón n'havia vist circular, amb pastor i gos, a prop del Club Patín, on de jovenet alguns cops aniria a patinar sobre rodes. Era a l'aleshores anomenada plaça de Calvo Sotelo —abans dita dels Germans Badia i després, amb la fi del franquisme, de Francesc Macià—, al final de la Diagonal civilitzada, quan l'avinguda, gairebé nua de cases, apuntava cap a l'horitzó d'Esplugues, i al punt més alt de la qual, allà lluny, es mantenia la caseta dels burots, on es cobraven drets d'entrada a la ciutat de certs carregaments, com si fossin —de fet encara ho eren— petites fronteres locals, residus burocràtics de temps antics.

I ningú s'estranyava dels murs tràgicament esbudellats de tants racons de la ciutat, ni d'aquella vistosa presència ramadera, amb cases altes de mansardes de pissarra, a la parisenca, com a teló de fons del bestiar ambulat que tallava sense por el trànsit rodat encara escàs a l'època a la ciutat. Com tampoc ningú trobava rar que funcionessin encara aquells vells burots, romanalles d'un passat que s'acabava, per bé que la barraca on s'ubicaven tingués cada cop un aspecte més tronat, destinat a l'extinció. Era com si la capacitat d'astorament o d'estupefacció dels habitants de la ciutat s'hagués consumit del tot després d'aguantar el que portaven a diari els tres anys terribles de la guerra, i Jenó en va sentir parlar tant i tant, i amb tant d'apassionament a casa, als seus parents i a les amistats de la família, que era quasi com si ho hagués viscut directament. La guerra, la guerra, era tema obligat de conversa, constant, d'aquells anys en què Jenito creixia, i el dramatisme s'accentuava entre els adults davant la incertesa de què faria Espanya a la Segona Guerra Mundial, aleshores en curs, mentre corrien tota mena d'especulacions sobre la imminent entrada de Franco en les

hostilitats, cosa que afortunadament va passar de manera només limitada, quan s'envià a combatre a Rússia l'anomenada Divisió Azul, i s'optà en canvi per no castigar més el territori «nacional», que ja havia sofert prou.

També passaven pels carrers, amb tota la naturalitat del món, carros tirats per cavalls o mules, que pixaven abundantament damunt la calçada, a través d'un membre viril que de vegades s'allargassava, pendular, fins a dimensions inaudites d'autèntica mànega, sovint gairebé arrossegant per terra, i que astorava el nen, sorprès per aquella longitud variable del mateix tipus de coqueta que ell tenia en miniatura entre les cames. Les cavalleries també es cagaven sobre les llambordes del paviment, i a mesura que els cotxes passaven per damunt de les deposicions les deixaven eixutes i planes com una estora d'espert. Eren cagarades plenes de palla triturada, ja que aquelles bèsties acostumaven a portar una bossa de sac lligada al coll amb un cordill, a fi que anessin menjant palla i garrofes mentre tiraven el carro pels carrers. I sovint ningú no ho netejava fins moltes hores després, quan els escombriaires passaven amb una mena de paleta corba de ferro a una mà que rascava les llambordes, i enviaven traçudament els panots de merda seca al cabàs que portaven a l'altra mà, fins que era ple i el buidaven en un altre carro verd que els seguia. Aquest també anava tirat per un cavall, i el seu contingut pudent a l'estiu era envoltat d'eixams de mosques brutes —tal com deia Dalí per distingir-les de les que vivien al camp, entre oliveres, que serien mosques netes, com les de sant Narcís—, insectes que no paraven de sobrevolar-lo, com un nuvolet repugnant, i que a l'hivern no era rar veure que era de fum, o més ben dit dels efluvis que s'hi condensaven al damunt en contacte amb l'aire exterior, a causa del fred. Més endavant els carros passarien a ser de color platejat, i en lloc d'anar amb tracció animal ja eren automòbils. Això vindria a ser com una mena de preludi de la modernitat.

Naturalment aquell component orgànic, que recordat anys després resulta tan insòlit com impensable, atorgava als carrers urbans una olor rural que a molta gent ni tan sols la molestava, perquè era l'aroma que havien sentit tota la vida en sortir de casa, indissociable ja de la vida normal de ciutat. Paradoxalment, aquella pudor no era conseqüència secundària d'altra cosa que de la higiene dels carrers. Per contrarestar les molèsties en la mesura del possible, era freqüent que uns treballa-

dors municipals reguessin la via pública de tant en tant amb mànegues d'aigua, graduant-ne amb el dit la força i la dispersió i creant virtuosístics raigs que donaven cos a coreografies líquides insòlites, de vegades fent ziga-zagues com cops de fuet, estri que, com les xurriaques, també era familiar als carrers, ja que els carreters el feien servir per incitar els cavalls a moure's si estaven ensopits. Quan els que regaven aixecaven la mànega, i la llum del sol era propícia, es formaven els primers arcs de Sant Martí que Jenó va veure a la seva vida, juntament amb els que apareixien de vegades en dies de sol i pluja.

Altres cops la neteja es feia amb uns altres carros, primer també pintats de verd, que portaven una gran bota d'aigua que s'anava escoltant per la calçada mentre avançaven, en una munió de petits rajolins. Generaven una cascadeta que semblava una pinta o un rasclat, a través d'una mena de regadora en forma de ventall connectada a la part posterior del dipòsit.

Tots els carros, tant els de transport com els de la neteja urbana, que aquells animals arrossegaven eren de rodes grans, amb radis de fusta i llandes de ferro, que els feien cruixir sorollosament a mesura que avançaven per la catifa de llambordes, fosques i bonyegudes, que hi posaven acompanyament sonor, de ritme sincopat sense fi, en ser percutides constantment pel metall que folrava les rodes. Bona part del transport de mercaderies en plena ciutat, doncs, es feia encara així en ple segle xx, com al passat i l'anterior. I com es feia a l'edat mitjana, i abans i tot. Ningú de can Pabón era conscient de l'anacronisme flagrant d'aquells usos quotidians. Allò era així com si no pogués ser d'altra manera, i prou.

Jenó ja no va arribar a veure mai els netejadors de vies que sentia evocar al seu pare, que els havia contemplat extasiat quan era nano, des del balcó d'algun parent a l'avinguda República Argentina. Amb un pal llarg, eren uns operaris que resseguien les vies dels tramvies i les netejaven del fang que s'hi acumulava, que sortia fent rínxols i tirabuixons, com la broca dels filaberquins, abans que s'endurís massa i pogués provocar algun descarrilament.

El tramvia, doncs, era un dels mitjans de transport col·lectiu més habituals a Barcelona, amb el seu tròlei connectat al cable elèctric que l'alimentava i anava penjat del cel, i amb el seu terra fet de llistonets de fusta rítmicament separats que semblaven el que anys a venir seria una

escultura cinètica. Quan Jenó era un nen, just acabada la guerra, els tramvies encara eren dels antics: molt oberts i ventilats, de forma rectangular, i es tancaven amb una mitja porta de malla de ferro extensible que sovint no es feia servir del tot. El fet que les portes aquelles quedessin sempre mig obertes afavoria que molta gent hi pugés a qualsevol aturada, molt per damunt de la capacitat del vehicle, i que per això se'ls veiés passar plens de raïms humans penjats dels accessos i dels estreps. Quan Jenó ja era un adolescent, proliferarien uns nous models de tramvia més moderns, de disseny aerodinàmic, i amb portes que tancaven bé, accionades elèctricament pel conductor.

A l'estiu alguns tramvies no tenien parets laterals, només muntants, de manera que hi circulava encara més l'aire, i portaven cortinetes blanques i blaves. En deien jardineres, i les línies d'aquestes característiques tenien el destí ran de mar. Les agafaven els que anaven a banyar-se a les tristes i brutes platges d'aquella Barcelona que encara no havia començat a cuidar la costa. Banyar-s'hi era un darrer recurs, ja que, a mica que la gent podia, en lloc de quedar-se aquí anaven al Maresme, cap amunt, o bé a Gavà o Castelldefels, tirant cap avall, sempre platges llarguíssimes, sense cap de les caletes delicioses de la llunyana Costa Brava, però que almenys eren més polides que el que hi havia a Barcelona, darrere el port.

Els tramvies coexistien amb els autobusos, i a la Barcelona de l'època eren molt vistosos els de dos pisos, com a Londres, que en avingudes amples, el paviment de les quals feia gep al mig, es veiien passar molt inclinats en circular arran de les voreres i no per la cresta del gep. I una mena de compromís entre tramvies i autobusos eren els troleibusos: en lloc de tracció amb motor d'explosió, s'alimentaven de l'electricitat dels cables elevats a través dels tròleis, com els que també utilitzaven els tramvies, i dels quals a Barcelona n'hi havia una teranyina omnipresent. En tots aquests vehicles hi havia dos empleats, el conductor i el cobrador, figura aquesta que subsistí fins molt endavant, quan la companyia de transports municipal s'avingué a reduir plantilles i fer que el mateix xofer que portava el volant vengués els bitllets als usuaris. Devien ser molt substancials les noves condicions laborals dels conductors reconvertis, perquè un canvi tan poc aconsellable, que obligava els xofers a fer doble feina i a no engegar després de cada parada fins que no havien venut tots els bitllets als nous passatgers, s'implantà sen-

se que ningú piulés. Ni el públic ni, el que és més sorprenent, els sindicats, que aleshores ja començaven a actuar.

Al mateix temps ja començaven a veure's camionetes per Barcelona, i algun camió també, tot i que aquests bàsicament circulaven per les carreteres, molt estretes llavors la majoria. La que anava a Castelldefels, una mica més ampla i amb carrils en els dos sentits de la marxa, va ser abusivament anomenada «autopista» per aquells catalans no se sap si optimistes o irònics. La que arribava a l'Ametlla del Vallès, la construí un president de la Diputació franquista de molt llarg mandat, el marquès de Castellflorida —descendent del general vuitcentista Dulce—, per poder arribar més còmodament a la finca que hi tenia. I per aquest motiu la gent li deia, també exageradament —i aquí amb més ironia—, l'autopista del Marquès. Fins i tot Don Conrado de vegades es referia així a la famosa carretera. Ho deia, però, sense acompanyar-ho de cap rialleta. Ser del règim no volia dir tampoc acceptar-ho tot acríticament, i en tot cas ell no ho deia davant d'estranyos. La roba bruta es renta a casa. Però es renta.

A mesura que els nous mitjans de transport s'imposaven, també els paviments dels carrers urbans se substituïen per d'altres de grava i quitrà —aleshores no es parlava gaire d'asfalt encara—, que es feia malbé més sovint que l'empedrat de llambordes perquè a la llarga s'esmicolava, i aleshores n'arreglaven els sots amb una enquitranadora negríssima per les moltes capes de quitrà sec que la recobrien pertot arreu, i que amb una mena de mànega rígida de coll molt llarg i prim ruixava de quitrà polvoritzat les cabassades de grava nova que uns operaris anaven dipositant a cada forat que calia reparar, amb uns cistells molt semblants als dels escombriaires. Per anivellar el gruix dels pegats, hi passava tot seguit la piconadora, una mena de locomotora, molt lenta i molt pesant, amb les rodes immenses i massisses, especialment la del davant, única, descomunal, que aixafava la barreja de grava i quitrà encara tendra fins que la deixava arran de terra, eliminant el sotrac. Així l'aroma urbana també s'enriquia sovint amb aquella olor intensa i característica. Un acudit de l'època deia que una gallina que picotejava el terra va ser aixafada per una piconadora, i que en reincorporar-se —ves a saber com!— havia exclamat, estarrufant-se: «Això sí que era un pollastre!».

Quan els carrers de la ciutat ja tenien el nou paviment es dictà una norma que obligava els carros que hi passaven a recobrir les llandes

amb pneumàtics, perquè les anteriors, de ferro i força estretes, no omplissin el terra de solcs. Això seria, però, quan Jenó ja no era cap nen.

Aquells temps, antics quan ja no tocava ser-ho, tenien però el seu encant. Circulaven pels carrers els esmolets, que s'anunciaven fent sonar un flabiolet de canons, i quan la gent el sentia ja preparava els ganivets i les tisores que necessitaven una posada al punt, per baixar-los allà on s'aturava l'esmolet, a una banda del carrer o a la vorera. A Jenó aquella curiosa melodia se li encastà en la memòria, i tota la vida seria per a ell com una injustificable il·lusió sonora, que en recordar-la li obria les portes de la seva infantesa enyorada. Aquells homes anaven a peu empenyent l'estri del seu ofici, una mola muntada en una mena de bastidor de fusta dominat per una gran roda radial que servia alhora per fer córrer el trasto pel carrer i capgirar-lo quan calia, tot facilitant que la mola rodés, amb un gran pedal, i esmolar així les eines de cuina. Una pluja d'espurnes sortia del tall mentre la mola les afinava. Era un espectacle que cap al tard o de nit guanyava molt, precisament per aquella inesperada sessió d'un sucedani, en petit, de focs artificials. Anys després els esmolets es modernitzarien: la mola es connectava a una de les rodes d'una moto que, aturada però sense que el motor parés, servia per fer-la rodar, i l'esmolet no havia de trepitjar rítmicament el pedal com abans.

Eren temps en què la il·luminació nocturna dels carrers es feia encara amb gas, i els fanals portaven una camiseta just al broc de sortida d'aquest material difús, i calia encendre'ls un per un. Ho feia el fanaler, que proveït d'un pal molt llarg de tres o quatre metres, amb un bri de foc a la punta de dalt, anava passant de fanal en fanal obrint-ne la porteta de vidre que tancava la llanterna, i després la clau de pas, amb un ganxet metàl·lic que hi havia també al capdamunt del pal, a tocar de la flama. Tot seguit, acostava el foc a la camiseta banyada ja en gas, i es produïa la inflamació. A mesura que es va anar introduint l'electricitat en l'enllumenat públic, quan Jenó ja era grandet, encara s'havia d'obrir la llum de cada fanal un per un, tasca que feia també un fanaler que ara actuava sobre un interruptor tancat amb clau darrere una finestreta a la base de cada fanal. Temps després s'interconnectaren tots els fanals de manera que es poguessin encendre i apagar des d'un sol punt. Aleshores, al començament del nou sistema, coincidir amb el moment en què tot un carrer s'encenia de cop feia la impressió d'estar contemplant l'episodi bíblic del «Faci's la llum!».

Aquella mena d'estri de flama tenia una versió domèstica en els bufadors de gas que portaven els lampistes quan havien de soldar el plom de les canonades si es feien malbé. Llavors Jenó s'ho mirava amb certa admiració, i desitjava ferventment tenir un estri com aquell, amb el seu raig de foc tan blau acompanyat d'un sorollet xiulant constant i una olor característica. I que els Reis no li portarien mai.

Cada any els que exercien la majoria d'aquests oficis, i molts més, pels volts de Nadal passaven casa per casa i obsequiaven els veïns amb una felicitació de bones festes en cromolitografia, al dors de la qual hi anava un verset allusiu a l'ofici i al Nadal alhora. Allò no era cap novetat, ja es feia des del segle passat. Només que ara començaven a aparèixer octavetes d'aquestes fetes en fotogratat, que no tenien la gràcia de les del sistema antic però també feien el fet. Els portadors, a canvi, rebien una propina, i Jenó, amb permís de la superioritat familiar, solia agafar cada felicitació i amb una agulla de cap anava foradant les siluetes dels personatges que hi sortien, de manera que si les penjava amb una pinça d'estendre la roba, damunt de la pantalla d'una làmpada, l'imprès feia un aspecte molt especial amb els puntets de llum emmarcant-ne la composició. Per al noi aquella minúcia era l'anunci que l'arribada de Nadal, festa grossa, era imminent.

Per Setmana Santa Barcelona es buidava de cotxes, però no per les vacances de la gent, com passaria decennis després, sinó perquè tenien prohibit circular, per respecte al record, proclamat com a cosa viva per l'Església, del drama sant. Déu moria tècnicament el Divendres Sant: no era cap commemoració, sinó una defunció del tot real teològicament parlant, i encara que tots sabien que ressuscitaria en la Pasqua imminent, entretant el dol havia de ser profund. L'Església tenia molta força sobre el poder civil, i ningú discutia la mesura, ni tan sols els creients d'una altra religió, o els agnòstics, que d'altra banda no es feien gaire visibles, perquè la dissidència no era ben vista. No era bo temptar la sort. Jenó tenia unes sensacions insòlites quan podia anar a peu tot el dia pel mig dels carrers i les avingudes de Barcelona, amb els grans, sense por de ser atropellat per cap vehicle de motor. Era com una percepció subjectiva d'omnipotència.

En els dies abans de Pasqua, la programació dels cinemes —i més tard de la televisió— comprenia només pel·lícules sobre la Passió de Crist o sobre altres temes religiosos. Els distribuïdors aprofitaven per

exhibir any rere any els films d'aquesta mena que tenien en estoc i treure una mínima rendibilitat a un material que, per la seva temàtica trista o sacra, tenia poca sortida comercial en altres èpoques de l'any. Era una penitència que s'acabava el dissabte dit de Glòria, previ al diumenge de Pasqua, quan se solien fer bona part de les estrenes d'espectacles de la temporada —teatres i cinemes—, com per celebrar que la resurrecció del Senyor estava a punt de produir-se. En poblacions com Olesa, Esparreguera o Cervera, i en d'altres més, es representava —i encara s'hi representa— *La Passió*, llarguíssimes escenificacions de la Passió de Crist que es muntaven en grans teatres construïts exprés, ja que les funcions es feien força abans i força després de la Setmana Santa estricta, i en aquest cas, fos pel que fos, l'èxit de públic estava garantit.

Una peculiaritat més del calendari d'espectacles de l'any era per Tots Sants, quan molts dels teatres de la ciutat programaven, durant un parell o tres de dies, però no més, amb les mateixes companyies que hi feien les funcions ordinàries d'altres obres, el *Don Juan Tenorio*, de Zorrilla. Aquell drama romàntic en vers, on s'invoquen els difunts en un cementiri a la Sevilla del segle XVI, era tan popular que tots els actors professionals se'l sabien de cor, i el públic en coneixia també llargues peroracions de sentir-lo cada any. Per Nadal, en certs teatres també s'intercalaven representacions d'*Els pastorets* per al públic infantil.

Una altra singularitat de la ciutat, molt petita de magnitud en aquest cas però que Jenó recordaria tota la vida, eren els panellots de Sant Blai, que només sortien a la diada d'aquest sant, el mes de febrer. No tenien res a veure amb els panellots més coneguts, els de Tots Sants, tan saborosos i també objecte de desig i de memòria. Uns i altres només tenien en comú el nom, ja que la seva composició i forma eren ben diferents. Els de Sant Blai eren uns dolços minúsculs, de la mida d'una monedeta més petita que cap de les que aleshores corrien de mà en mà, i que no semblaven ser gaire cosa més que porcions de farina, ou i sucre, torrades a la planxa, i només els venien a prop de l'església de Sant Jaume —la qual tenia un altar dedicat al sant—, al carrer Fernando, en bossetes on hi havia imprès un dibuix que representava el miracle d'aquell personatge episcopal. També, d'una cosa semblant se'n deia pets de monja, fora dels àmbits religiosos, i naturalment aquest nom tan irreverent els Pabón no el feien servir mai, sobretot

perquè no tenia traducció castellana literal. Eren boníssims, i viciosos, ja que menjar-ne un volia dir no parar, i mai no es trobava el moment de deixar de consumir-ne fins que s'acabava la bosseta. La seva mida diminuta feia que sempre en cabés un de més al cos. I normalment el final de la bossa volia dir que t'acomiadaves d'aquelles delícies fins a l'any vinent, i era gairebé tradicional —o Jeno ho establí així a casa— bufar a l'interior de la bossa un cop buida, tancar-la amb un puny i clavar-li un cop fort amb l'altra mà per fer-la petar amb un estrèpit considerable, que de vegades espantava algú de la família. Per allargar un pèl més aquell plaer tan innocent, l'*abuelita* en comprava més d'una bosseta, a fi que el seu Jenito mimat i desagraït pogués allargar una mica més aquella minúscula felicitat.

Les coses de menjar són de les que alimenten també amb més consistència la memòria i els records. El pa amb tomàquet no hauria tornat a ser mai tan bo per a Jenaro com a la infantesa, amb aquell gust, després inigualable, del tomàquet sucós lleugerament àcid estovant la molla, amanit per l'oli i la sal, imprescindibles. O els ous ferrats no haurien tornat a ser mai tan bons com aleshores, quan la clara fregida feia a les vores una mena de puntes rosses, que en mastegar-les tenien un tacte cruixent —quina textura!, que diria un gastrònom pedant— i un gust irrepètible, que l'oli accentuava, i que Jeno de gran, a la cuina, va tractar de reproduir debades molts cops. No era clar, però, si tot allò es devia a una il·lusió que se li produïa a la memòria, per mitificació de la infantesa com a paradís perdut, o bé si era real. Costava de creure que els temps de grans restriccions de tota mena pels problemes econòmics de la postguerra poguessin ser compatibles amb un grau tan alt d'excel·lència alimentària com el que revenia a la seva ment quan girava la mirada enrere.

Jeno ja no va arribar a veure mai la famosa Monyos, de la qual tanmateix sentia parlar de vegades a la mare, quan rememorava la seva infantesa, però sí que veia sovint l'home dels coloms, que es deia Pedro de San Pablo o Pablo de San Pedro, un individu vell amb unes patilles blanques espectaculars, que duia un barret singular, botes i un uniforme amb el qual tenia un vague aspecte de guarda forestal. Empenyia a mà un carretó fet a mida, ple de coloms i de receptacles per transportar-los. Quan el frenava i el fixava, a la vorera, feia volar, anar, venir i passar per l'adreçador els seus ocells, que mai no se li escapaven, per-

què en acabar l'actuació els alimentava amb veves, per passar després el plateret entre la gent que se li congregava al voltant, i anar-se fent així un jornal.

De nen, Jenito anava amb l'*abuelita* Angelina a veure pel·lícules còmiques i de dibuixos animats. Àvia i net solien anar al Publi, al passeig de Gràcia, però també a l'Atlántico, de la Rambla, a tocar del Sepu. L'*abuelita* anomenava sempre aquell cinema la «Sala Mercè», pel nom que tenia quan ella era jove, denominació però que feia ja molts anys que havia perdut, pel d'Atlántic, abans de la guerra, nom que es castellanitzà, naturalment, amb el franquisme. Quan anaven a l'Atlántico l'*abuelita* no ho explicava a casa, ja que Don Conrado considerava que la Rambla era un lloc poc adient per portar-hi nens, i menys encara a una sala d'espectacles, que gairebé per definició havia de ser un lloc de perdició. Curiosament, les pel·lícules còmiques que s'hi projectaven —igual que les que es feien al Publi— eren molt antigues, moltes encara del cinema mut: Chaplin, Buster Keaton, Laurel & Hardy, Larry Semon —batejat aquí beneïtament com «Jaimito»—, Harold Lloyd i alguns cops Ben Turpin, o el francès Max Linder, hi eren habituals. I malgrat ser cintes curtes, pel cap baix de feia una trentena d'anys de mitjana, autèntics cel·luloïdes rancis i de factura antiquada, amb moviments accelerats perquè havien estat rodades amb maneta, encara funcionaven perfectament entre els infants dels anys quaranta i cinquanta, que reien constantment amb aquell humor ingenu de garrotada, lladres i serenos i pastissos de nata que aterraven a la cara dels rivals. Chaplin i Keaton, però, provocaven alguna cosa més que la simple riallada primària, o almenys Jenó n'era conscient.

El que ja no funcionava tan bé entre el públic infantil era el NODO, el noticiari filmat oficial, que sempre passaven obligatòriament, amb grans dosis d'imatges de Franco tutelant el país com un *condottiere* magnànim, i que aconseguia que, en acabar-se cada reportatge, els nens aplaudissin i cridessin d'alegria perquè allò anunciava que estava a punt de començar una nova pel·lícula de les que anaven a veure i que esperaven amb candeletes. Abans o després d'anar a l'Atlántico, l'*abuelita* portava en Jenó a una orxateria de la Rambla, cantonada Unió, que ella en deia Can Pren i Fuig, nom que evidentment no era el que figurava al rètol, però que pel que semblava era coneguda així de tota la vida.